

anadolu'da
Kur'an
kùltürü

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 908

HALK KİTAPLARI - 223

Tashih

İsmail DERİN

Grafik & Tasarım

Emre YILDIZ

Baskı

Gurup Matbaacılık San. Tic. A.Ş.

0312. 384 73 44

1.Baskı, Ankara - 2013

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 10.01.2012/11

2013-06-Y-0003-908

ISBN: 978-975-19-5604-0

Sertifika No: 12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı

No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 295 72 93 - 94

Faks: 0 312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56

Faks: 0 312 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Anadolu'da Kur'an Kùltürü

21

DİB
YAYINLARI

İçindekiler

- 7 Kur'an'ın Kùltür Dünyamızdaki İzleri
- 16 Hafızlık Geleneği Üzerine
- 22 Anadolu Kùltürü'nde Mukabele Geleneği
- 25 1001 Hatim Geleneği -Erzurum Örneği-
- 34 Hatim ve Hatimle Teravih Geleneği
- 45 Âmin Alayı

Kur'an'ın Kùltür Dünyamızdaki İzleri

Prof. Dr. Ali Akpınar

Milletleri ayakta tutan temel dinamiklerden biri de kùltürdür. Kùltür, bir toplumun köklerini ve dallarını oluşturan, geçmiş i ile geleceğ i arasında köprüler kuran, böylece toplum bireylerinin uf-kunu aç an, kökleriyle bağlantı kurdurup onları geleceğ e hazırlayan değ erlerdir.

Yunus Emre, Mevlana, gibi bugün bizi dünyaya tanıtan evrensel abide pek çok şahsiyetimizin yetişmesinde İslam ve onun mukaddes kitabı Kur'an'ın ayrı bir yeri vardır. Ş öyle ki bunlardan Mevlana, "Canım tenimde oldukça ben Kur'an'ın kölesiyim" demiştir.

Türk-İslam ş airleri, Türkçe yazdıkları şiirlerinde iktibas sanatını kullanmış lardır. Bu, onların İslam kaynaklarına vukufiyetlerinin de bir belgesidir. Nitekim Muallim Naci'nin ş u cümleleri, Müslü-man ş airin gönlünde çağlayan Kur'an ayetlerinin nasıl diline döküldüğ ünü güzel bir biçimde anlatmaktadır:

“Ateşpare’nin Şerâre’nin sönüp gitmesini arzu edenler bulunduğunu işittikçe vicdanım ‘Yürîdûne en yûtîfî nûrallahî bi efvâhihim’ (“Onlar Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar..”) ayetini tilavet ediyor, lisanım ise şöyle diyor: Biter mi, bitti demekle nûr-ı nââmütenâhî /Nefesle kabil-i iftâ mıdır, چراغ-ı ilâhî?”

Nitekim Mehmet Akif de “ ‘Leyse li’l-insani illâ mâ seâ’ derken Hüdâ/ Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha” diyerek, “İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur.” (Necm, 39) ayetinden iktibas yapar.

Bin yıldır İslamla yoğrulan ve asırlarca İslam’ın bayraktarlığını yapan milletimizin bize emaneti olan kültürümüz hemen her alanında bu yüce dinin motiflerini taşımaktadır. Onun hayatının hemen her alanında İslam’ın izlerini görmek mümkündür. Ev hayatından iş hayatına, camiden mezara kadar her alan İslami çizgilerle süslüdür.

Şöyle bir bakıldığında hemen görülür ki, şu aziz vatanın dağları-taşları, âbideleri-kubbeleri, camileri-minareleri, mezar taşları-türbeleri Kur’an’ın terennüm ettiği tevhit nağmelerini haykırırlar. Kur’an’ın ezeli ve ebedi nurunu, atom zerrecilerine kadar nüfuz edip ilan ettiği tevhit gerçeğini, hiçbir kuvvet bu vatanın ve bu milletin temiz sinesinden silip atamayacaktır. İslam, âdeta bu milletin varlık sebebi ve onu tarihteki o seçkin

yerine oturtan en önemli faktör olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de dünyanın dört bir yanında Türk olmak, Müslüman olmakla eş değerde sayılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, Türk Milletini İslam'dan koparmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Örneğin bu millete mensup olan biri, Kur'an yahut ezan sesi duyduğunda oturuşunu düzeltir, ağzındaki sigarasını atar, kendine çeki düzen verir ve okunanı saygıyla dinlemeye koyulur.

Hakkında açık bir nass olmadığı hâlde, belki de sadece bu milletin çocukları Kur'an Mushaf'ını belden yukarda taşır, yüksek rahlelere koyarak onu okur, Anadolu'da her evin başköşesinde mutlaka bir Kur'an Mushaf'ı bulunduğu gibi, kızların çeyizlerinde mutlaka bir Mushaf bulunur. Her Müslüman Türk, imansız, Kitapsız/Kur'an'sız olmanın bahtsızlık olduğunu iyi bilir ve dualarında bu duruma düşmemek için sürekli Allah'a yalvarır. Yine bizim kültürümüzde Kur'an Mushaflarının kapağında, "Ona ancak temiz olanlar dokunur." ayeti yazılıdır. Bu uyarıyla Müslüman Türk evladı, maddi ve manevi kirlerden arınarak Mushaf'ı eline alır. Asla Mushaf'ı, sıradan herhangi bir kitap gibi görmez. O Mushaf'ın yazısı, cildi, kapağı, tezhibi Türk milleti tarafından son derece özenli bir şekilde yapılmıştır. Onun en güzel şekilde yazıldığına vurgu yapmak için "Kur'an

Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı." sözü meşhur olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de Kur'an, en güzel şekilde Türkler tarafından yazılmaya ve en güzel şekilde okunmaya devam etmektedir.

Kur'an, anlamak ve gerekleri yerine getirilmek için indirilmiştir. Ne var ki bizim kültürümüzde anlaşılmadan okunan Kur'an bile okuyanı, belli bir çizgide tutar. Şöyle ki Kur'an okuyan insanımız, önce manen ve madden kendisini Kur'an okumaya hazırlar. Zira ona göre Kur'an okumak, Yüce Yaratıcı'nın huzuruna çıkma ve onunla konuşmaktır. Okuma bittikten sonra, Kur'an mushafı kaldırıldıktan sonra da insanımız daha abdestimle duruyorum, mushafı yeni kaldırdım, beni günaha sokma, bana gıybet ettirme, beni yalan söylemeye mecbur etme gibi ifadelerle mushafın denetiminde olduğunu itiraf eder. Anlamadan okunan Kur'an onu bu kadar tutar, bir de okuduğunu anlasa kim bilir ne kadar erdem ve güzelliklerin adamı olacaktır!

Küçük yaştan itibaren Kur'an okumak, Türk insanının olmazsa olmazıdır. Kur'an kursuna gitmek bir ayrıcalıktır. Boynunda Kur'an torbası/Kur'an çantası olduğu hâlde Kur'an kursuna giden küçüğümüz imrenilecek, sevginin yanında saygı duyulacak bir konumdadır. Küçük yaşta bir hafızımızın bir mecliste Kur'an'dan bir aşır okuması,

onun gözümüzde büyümesini ve gönlümüzde taht kurmasını sağlar. O çocuk, büyüklerin dilinde hocadır, hafız efendidir, cennetliktir.

Kur'an kursu binasının yapımına yahut giderlerine insanımız hiç düşünmeden ve bütün imkânlarını seferber ederek yardım eder. Şu cennet vatanın hemen her köşesi Kur'an kursu binalarıyla dolu ise bu insanımızın Kur'an sevdasının en güzel tezahürüdür. Ölümünden sonra ardından Fatıha okuyacak bir neslin olması, Türk insanının en büyük dileğidir.

Eskiden beri Anadolu'da hemen her evin yahut her işyerinin duvarını, besmele, mülk Allah'ındır, Allah'ın dediği olur, rızık Allah'ındır, Allah dilerse olur, Allah mübarek etsin, Allah, Muhammed... gibi bir dinî cümle yazılı hat tabloları süsler. Bunlardan birini evde yahut işyerinde bulundurmak, âdeta o ev yahut iş yerinin olmazsa olmazıdır. Bunlar bu yerlerin Müslümanlık belgeleridir.

Bunun yanında atasözlerimiz, deyimlerimiz, dualarımız, türkülerimiz, bilmecelerimiz bile İslam motifleriyle bezenmiş, nakış nakış işlenmiştir. Kısaca edebiyatımız, sanatımızın hemen her alanında dinî motiflere rastlamak mümkündür. Söz gelimi cami, imaret, han, medrese, türbe, tekke, mezar taşı, saray, ev, çeşme ve benzeri mimarî yapılarımızın süslenmesinde ayet ve hadisler çok önemli yer tutarlar. Dinî motifler yalnızca bun-

larla sınırlı kalmamış, bu sayılanların yanında paralar, sancaklar, alemler, yüzükler, mühürler, diğer alet ve edevatlar da aynı şekilde bundan nasibini almıştır. Ve yazılan her yazı, yazıldığı yerle, o yerin konum ve önemiyle bağlantılı bir biçimde en güzel bir şekilde yazılmıştır. Bu şekilde hem mimari eserler süslenmiş, hem de hat ustaları yerli yerince ibareleri yazarak dinî bilinç düzeylerini ve güzel yazı yazma maharetlerini ortaya koymuşlardır. Müzehhiplerimiz, cilt ustalarımız Kur'an hatlarının ve Mushaflarının sayfalarına, kapaklarına döktükleri göz nuru ile Kur'an'a saygılarını göstermek istemişlerdir hep.

Şurası bir gerçek ki, Kur'an'dan seçilip alınmış bir tek ayet, yerinde ve zamanında gündeme getirilirse, çoğu zaman cilt cilt kitaplar okumaktan, uzun uzun sohbetler etmekten çok daha etkileyici olabilir. İşte bu nedenle Kur'an ayetleri, kültürel hayatımızın çeşitli alanlarında kullanıldığı gibi, mimari yapılarımızın uygun yerlerine de ustaca yerleştirilerek, onların etkin birer uyarıcı görevini yerine getirmeleri sağlanmıştır. Bize düşen ise, onları tespit edip doğru olarak okumak ve nereye niçin yazıldığını anlamaya çalışmaktır.

Kısaca söylemek gerekirse, kültürümüzün en önemli temellerinden biri Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, millet olarak bizim taşımız-toprağımız, ekmeğimiz-aşımız, huyumuz-suyumuz, yolu-

muz-yöntemimiz ve her şeyimiz olmuştur. Beşikten mezar taşına kadar her şeyde, hayatın her alanında onun izlerini görmek yahut başkalarına göstermek istemişiz sürekli. Bunun için de ondan bir şeyleri, uygun düşen her şeye kazımak ihtiyacı duymuşuz. Bu, biraz da tüm bu alanlarda ona göre yaşama ve yapıp ettiğimiz hemen her şeyi ona dayandırma, onda mesnedini bulma arzusundan kaynaklanmıştır.

İyi bir inceleme yapıldığında örf ve âdetlerimiz içerisinde yer alan pek çok uygulamanın Kur'an-sünnet temelli olduğu, onların Kitap ve sünnetle yoğrulduğu görülür. Şöyle ki: Bizim kültürümüzde bir mecliste oturulurken, sonradan gelen bir büyüğe yahut herhangi bir kişiye yer açılır, hatta ayağa kalkılıp buyur edilir. Bu uygulamada şu ayetin izlerini görmek mümkündür: "Ey iman edenler, size 'Meclislerde yer açın' denilince yer açın ki, Allah da size genişlik versin..."

Annemiz olmayan bir hanım büyüğümüze 'anne' diye hitap etmemizin ardında herhâlde "Peygamberin eşleri, müminlerin anneleridir." ayeti yatmaktadır.

Yine bir büyüğün önünde yürümeme yahut onun önünden geçme, onun yanında otururken, konuşurken edep ölçüleri içerisinde olma gibi davranışlarda şu ayetin izlerini görmek mümkündür: "Ey iman edenler! Allah'ın ve peygamberinin

önüne geçmeyin. Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”

Alîm Allah. Allah doğrunun yardımcısıdır. Allah kerim. Allah kulunu kısmeti ile yaratır. Allah'tan ümit kesilmez. Allah bir kapıyı kaparsa, başka bir kapıyı açar. Allahü a'lem. Altı olur yedi olur, hep Allah'ın dediği olur. Ben demek şeytan işidir. Bin bilsen de bir bilene sor. Bir gönülde iki sevda olmaz, bir tahtta iki padişah olmaz. Cehennemin dibi. Cehennem kütüğü. Cehennem olmak. Cin çarpmak. Cin çarpmışa dönmek. Dünya Süleyman'a bile kalmamış. El-hükmü lillah. Evel Allah. Evlenenle ev alana Allah yardım eder. Eyvallah. Eyyup sabrı. Fî sebîlillah. Firavun inadı. Gözleri ve'l-fecri okumak. Halil İbrahim bereketi. Halka verir talkını, kendi yutar salkımı. Her yokuşun bir inişi olmak. Her celâlin bir cemâli olmak. Kârun kadar malın olsa. Kul azmayınca Hak yazmaz. Maşaallah. Selamün kavlen. Veladdallin amin gibi daha pek çok atasözü ve özdeyişimizin temelinde Kur'an ayetleri vardır.

Bugün toplum olarak geleceğe kendimizi hazırlayabilmek için, temellerimizi keşfetmek, kendimizi tanımak zorundayız. Hep olumsuzlukları gündeme taşımak yerine güzellikleri öne çıkarmayı denemeliyiz. Bunun için de öz benliğimizin temelini oluşturan kültürümüze kazınmış ve asırlar geçtiği hâlde silinemeyen tevhit izlerini

görmezden gelemeyiz. Yüce Allah İsrâ olayında, evrensel tevhit izlerini peygamberine göstermek için onu Mescid-i Aksa'ya götürdüğüne vurgu yapıyor. Biz neden içiçe yaşadığımız hâlde kendi değerlerimizdeki güzellikleri görmezden gelemiz? Neden hâlâ üzerinde ayet yazılı bir levhayı, anlamadan sadece sanatsal bir etkinlik olarak duvara asalım ve onu o gözle izleyelim? Neden o hayat kitabının yalnızca Mushaf'ına, yazısına saygı duymakla yetinelim? Neden ona olan bu saygımızı, onu anlayarak ve gereklerini yerine getirerek bütünlemeyelim?

Unutmayalım ki, milletleri ayakta tutan temel dinamiklerden biri de kültürdür. Kültür, bir toplumun köklerini ve dallarını oluşturan, geçmiş ile geleceği arasında köprüler kuran, böylece toplum bireylerinin ufkunu açan, onları geleceğe hazırlayan değerlerdir. Güçlü milletler, köklü kültürlerle sahip toplumlardır. Köklü bir kültüre sahip olmak ise, kültürün temellerini, hayata bakış açısını doğru bir şekilde tespit etmek ve ona bilinçli bir şekilde sahip çıkmakla mümkündür. Kültürel değerlerimizi bilinçli sahiplenmek, onların yanlış yer ve zamanlarda kullanılmasının da önüne geçecektir.

Hafızlık Geleneği Üzerine

Yard. Doç. Dr. Fatih Çollak

Müslüman halkımızın dinî hayatında Kur'an-ı Kerim her zaman özel bir yere sahip olmuş; Kur'an okumak, Kur'an dinlemek ve Kur'an konulu sohbetlerde bulunmak çok sevaplı bir ibadet olarak değerlendirilmiştir. Kur'an öğrenmek, çocuklarının erken yaşlarda bir Kur'an eğitimi almasını sağlamak, bir hafız ebeveyni olmak birçok Müslüman ailenin en çok arzuladığı ve imkânlar nispetinde gerçekleştirme gayreti içinde olduğu Kur'anî yönelişler cümlesindendir. Müslüman halkımız çeşitli vesilelerle Kur'an'ı okumaya, anlamaya gayret etmiş; Kur'an okunan yerde her zaman edep içinde olmuş, Kur'an yazılı bir yaprağa, hatta içine mushaf konulan kılıfa varıncaya kadar Kur'an'la ilgili her nesneye hürmette kusur etmemeye çalışmıştır. Kendisi çeşitli sebeplerden ötürü her ne kadar okuyamamışsa da onu okuyana, okutana ve bu alanda çalışanlara gönlünü açmış, maddi ve manevi desteğini esirgememiştir. En büyük yeminleri Kur'an üzerine yapmış, "ekmek,

Kur'an çarpsın" şeklindeki yemin anlamlı sözleriyle Kur'an'a olan muhabbet ve saygısını her fırsatta dile getirmiştir.

Müslüman insanımız kendisi ister okusun ister okumasın, ibadeti olsun veya olmasın her zaman ve her yerde Kur'an ile bir şekilde ve bir ölçüde gönül bağı içinde olduğunu göstermiş, sırf Kur'an'a olan sevgi ve saygısından ötürü Kur'an okuyan hafızlara ve Kur'an hizmetiyle meşgul olanlara muhabbet ve hürmeti keyifli bir vazife olarak telakki etmiştir.

Müslüman halkımız Kur'an'la ilgili çalışmalar içinde hafızlık kurumuna ayrı bir değer verir. Hafızlığı kutsal Kitab'ın nesilden nesile intikalinde en sağlam yol, hafızı ise Allah'ın kelimasını yeryüzünde muhafaza etmekle görevli âdeta iki ayaklı melek olarak görür. Zira hafız, Kur'an'ı baştan sona ezberleyen, Kur'an taşıyan ve onu koruyan kimse- dir. Hafız, yürüyen Kur'an'dır, Kur'an'laşmış insan- dır. Hafızlık onlar için başlı başına bir ilim ve yüce bir makamdır. Kur'an'ı ezberlemek, onun hafızı olmak Müslüman insanımız nezdinde dine en büyük hizmet ve şerefli bir meşguliyettir.

Kur'an tarihine bakıldığında Kur'an'ın Hz. Peygamber'den sonraki ilk hafızlarının bir kısım sahabiler olduğu görülür. Şu kadar farkla ki, Hz. Peygamber hafız olmamış, hafız edilmiştir. Onun dışında başta sahâbe-i kiram olmak üzere bir kı-

sım Müslümanlar farklı zaman dilimleri içinde ve belirli bir eğitimden geçtikten sonra ya tamamının ya da bir kısmının hafızı olmuştur. Başlangıçtan günümüze kadar İslam âlemi içinde bu çalışma kesintisiz devam etmiş ve çok sayıda Kur'an hafızı yetişmiştir.

Hafızlık eğitiminde ebeveyn, hoca ve hafız adayı çocuk için üç temel unsurdur. Evveleminde hafız babası veya annesi olmak isteyen bir ebeveynin kalbinde Allah'ın yerleştirip yeşerttiği sevgi ve istek oluşur, aşk ve muhabbet tecellî eder. Onların "Evladımız hafız olsun, biz başka bir şey istemiyoruz Allah'ım!" şeklindeki iştıyak ve arzuları, dua ve niyazları bu işin başlaması ve devam etmesi noktasında en mühim safhadır, hatta olmazsa olmazdır. Birinci unsur anne ve babadır; onlar ister, gerekeni yapar, disiplin ve kararlılıkla takip ederlerse bu çalışmanın önemli bir aşaması gerçekleşmiş olur. Zira onların bu hâlet-i ruhiyeleri ve kararlılıkları hafız adayı çocuk üzerinde müsbet etkiler yapar. İkinci unsur böyle bir çalışmayı yürütecek olan hocadır. Hoca bilgi, beceri ve pedagojik formasyon noktasında yeterli alt yapıya sahip olmalıdır. Ancak bu vasıfları taşıyan bir hoca ile sağlıklı ve makul zaman dilimi içinde bir hafızlık eğitimi gerçekleştirilmiş olur. Kuşkusuz bu da çocuğun başarısında etkin rol oynar. İşin nihayetinde üçüncü unsur, hafız adayı çocuktur.

Yeterli zekâ seviyesine ve yüzüne okuma alt yapısına sahip, sağlıklı ve istekli hafız adayı bir çocukla yola çıkmak esastır. Çocuk zorla, yalnız ebeveyn veya hocası istiyor diye baskıyla böyle bir eğitime tabi tutulmamalıdır. Bunun adı kaş yapayım derken göz çıkarmaktır; çocuğun taşıyamayacağı bir yükü sırtına vurmaktır, onun bütün şahsiyetini ve ruh dünyasını tahrip etmektir.

Bizim Kur'an kültürümüzde hafızlık ve onun üstünde kuralık en üst seviyede bir kurum olarak geçmişte ve günümüzde önemli bir mevki ihraz etmiştir. Müslüman halkımız hafızlık müessesesine büyük ilgi göstermiş, gerek özel mahfillerde gerekse Kur'an kurslarında yürütülen hafızlık çalışmalarına maddi ve manevi destek vermiştir. Hafız olan kişi kadar hafızlık yaptıran hoca da onun nazarında kıymetli ve her türlü muhabbet ve hürmete layıktır, eli öpülesidir.

Hafızlık geleneğimizde çalışmasını kendine has metotlarıyla ve işin ehli bir hocanın riyasetinde ikmal eden öğrenci (yahut öğrenciler) "hâfız-ı kavî" diye anılan hocalar huzurunda hafızlık imtihanına tâbi tutulur. Bu imtihan bazı yerlerde (aday tek öğrenci ise) sabahtan akşama kadar sürer. Öğrenci hocaların huzurunda Kur'an'ı baştan sona ezbere okur. Yemek ve namaz vakti dışında okumaya ara verilmez ve "hadır" üslubuyla öğrenci ikindiye doğru hatmi tamamlar. Bazı yerler-

de ise bu uygulama üç güne yayılarak yapılır. Her gün on cüz okunur ve üç günde hatim bitirilir. Günümüzde bu imtihanların pazartesi başlayıp cuma günü cuma namazından sonra yapılan hatim duasıyla son bulan bir merasim çerçevesinde icra edildiği görülmektedir.

Kur'an kültürümüzde yer etmiş bir başka hafızlık geleneği de "hıfız (hafızlık) merasimi"dir. Bu merasim o beldenin en büyük camiinde yapılır. Reisü'l-kurra olan hocanın riyasetinde icra olunan bu merasime hafızlar, hocalar ve cemaat davet edilir. Program misafir hafızların Kur'an kıraatleriyle başlar. Ardından hafızlığını tamamlamış öğrenciler hafızlık hocalarıyla birlikte camiye girer ve mihrabın önünde kendileri için hazırlanmış yere gelirler. Yüzleri reisü'l-kurraya yönelik ve hilal şeklinde bir oturuş vaziyetiyle otururlar. Merasimi idare eden reisü'l-kurranın işaretiyle okumaya başlarlar. Hafızların sayıları itibarıyla bazı durumlarda okumaya İhlas suresinden, bazı durumlarda Fil suresinden başlanır. Nâs suresine kadar her öğrenci bir sure okur. Hafız adedinin fazla olduğu cemiyetlerde İhlas suresi birkaç öğrenci tarafından okunur, gerek bu sureden gerek Felak ve Nâs'tan sonra tekbirler getirilir. Son iki öğrenciden birinin Fâtiha'yı, diğerinin Bakara suresinin ilk beş ayetini okumasının ardından reisü'l-kurra dua eder ve böylece merasim sona erer.

Merasimin sonunda hafızlara “hafızlık belgesi” ve çeşitli hediyeler takdim edilir, gelen cemaate yemek ikramında bulunulur. Hafızlık imtihanı ve merasimiyle hafızlıkları tescillenmiş genç hafızlar ezberlerini geliştirmek için üç aylarda ve daha çok Ramazan ayında mukabele okurlar.

Anadolu Kültürü'nde Mukabele Geleneği

Ayşe Serra Kesikbaş

Mukabele, “karşılık verme, karşılama, karşılık” anlamına gelen ve Peygamberimiz (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.)’in arz ve mukabele şeklinde her Ramazan ayında Kur’an’ı birbirlerine okumaları temeline dayanan ve Efendimizin vefat yılında da iki kere okunmasıyla sünnet olarak bize miras bırakılan bir gelenektir.

Mukabele on dört asırdan beri süre gelen, Kur’an-ı Kerim’in daha iyi anlaşılmasına, yaşanmasına, okuyuş sevabının artmasına, takip edenlerin daha güzel okumasına vesile olan; müminlerin ayı olan Ramazan ayını âdeti bir ibadet mevsimine çevirerek yüreklerin Kur’an nûruyla yenilenmesine vesile olan bir ibadettir.

Ve Anadolu’muz... Mukabele geleneğinde yine Anadolu’nun her köşesi Kur’an bûlbûllerinin sesiyle sedâlanmakta... Iğdır’dan Edirne’ye; Sinop’tan Antalya’ya; Bursa’dan Mardin’e; Balıkesir’den Konya’ya Anadolu’nun karış karış her ilinde,

her ilçesinde, her semtinde, her mahallesinde ve neredeyse her sokağında Ramazan aylarında devam ede gelen bir gelenektir. Ramazan'da yoğunluk kazanan bu gelenekte, her an elinde Kur'an çantası ile bir camiye, bir Kur'an kursuna, mukabele okunan bir eve giden teyzeleri, dedeleri, gençleri, hatta çocukları görebiliriz. Hafızların ezbere okuyarak, hafız olmayanların ise güzel kıraatleri ile yüzüne okuyarak icra ettikleri; oradaki cemaatin de can-ı gönülden bu ebedî sese kulak verdikleri, gözleri, kimilerinin de dilleriyle takip ettiği bir gelenektir. Ecdâdımızın yadigârı olan bu âdet Anadolu'da iyice yer etmiş bir gelenektir.

İl müftülüklerinin talimatlarıyla, daha da sistematik hâle gelen bu geleneğe rağbet çok yoğun olmaktadır. Nüfusu az köylerde dahi uygulanmaktadır. Anadolu'nun tamamına bakılırsa uygulanan bu sünnet, gerçekten bu geleneğe verilen önemin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Anadolu halkı mukabele geleneğine sahip çıkmış; sahip çıktığı gibi onu fiilleriyle de göstererek ispatlamıştır.

Anadolu halkı, Kur'an ve Kur'anî değerler çizgisinde, bize Peygamberimiz (s.a.s.)'den emanet olarak bırakılan Kur'an-ı Kerim'i yine onun gibi arz ve mukabele yöntemiyle Ramazanlarda okumaya devam etmiştir. Bu gelenek, Kelamullah'ın

gönüllere yerleşmesine vesîle olan; Anadolu halkının vazgeçilmezlerinden olan bir gelenektir.

Anadolu kültüründe mukabele geleneği dediğimiz zaman, edilecek o kadar kelimeler var ki; hepsi kifâyetsiz kalır. Biz yine de özetle diyelim ki: Anadolu halkı, mukabele geleneğine çok bağlı bir halktır. Yüzyıllardır devam eden ve nesillerine de miras olarak bırakacakları bir gelenektir. Mukabele geleneği denince, bu gelenekten bihaber olan insanların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Mukabele geleneği Anadolu'da kök salan, Ramazan'ın vazgeçilmezlerinden olan, severek benimsenen bir gelenektir. Anadolu halkı, mukabelesiz kalmadı, kalmıyor ve kalmayacak inşallah... Anadolu halkı, Ramazan'ı mukabele geleneğiyle daha da güzelleştiriyor. Daha nice Anadolu'da mukabeleli yıllara...

1001 Hatim Gelenegi -Erzurum Örneği-

Dr. Zeki Koçak

İslam dinini yaşama ve yaşatmada azimli olan milletimiz, tarihten gelen rolünü her dönem icra etmeye çalışmıştır. Memleketimizin her köşesinde Kur'an ve sünnet merkezli dinî hayat, maruf örf ile bütünleştiğinden hatta örfleştiğinden çok tabii olarak yaşanmaktadır.

Dinî hayatın canlı olduğu vilayetlerimizden Erzurum ise ayrı bir özelliği barındırmaktadır. Yaklaşık olarak 500 yıldan beri devam eden 1001 hatim gelenegi vilayetimize özgü bir durumdur. Dünya çapındaki hafızlarıyla meşhur olan şehrimiz için bu durum belki de olması gerekeni yansıttığındandır ki, halkımız bu gelenegi çok tabii olarak görmekte, yıldan yıla daha da genişleterek ve geliştirerek devam ettirmektedir. şöyle ki, bu güzel gelenek ilçelere ve hatta köylere kadar intikal etmiştir.

1001 hatim geleneğinin tarihi

Erzurum'da devam eden 1001 hatim geleneğinin tarihi çok net olmamakla birlikte hicri 945, miladi 1533'e dayanmaktadır. Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde başladığı anlaşılan gelenek ilk defa Pir Ali Baba (Pir Ali Baba'nın hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak kabri merkeze bağlı Tepeköy ile Dutçu (Tuzcu) köyleri arasında Erzurum ovasına nazır kendi adını taşıyan Pir Ali Baba tepesi üzerinde bulunmaktadır. Pir Ali Baba'nın özellikle vakfiyeleri ile ilgili bilgi için aşağıdaki arşiv bilgilerine müracaat edilebilir. H. 940, M.1533 tarihli vakfiyesi vardır. Bu tarihte Erzurum kadısı Mevlana Ahmedüddin vakfiyeyi tanzim ve imza etmiştir. Bu vakfiye Tuzcu Köyü'nün hudutlarını ve Erzurum'un bazı semtlerini göstermek itibarıyla tarihi kıymeti vardır. Pir Ali Baba sofiyyundan bir zat olup asrının mümtaz adamıdır. Vakfiyesinde şahit gösterdiği zatlar da kendisi gibi büyük insanlardır. Hüseyini defteri vakfiyede Molla Veli dediği Pir Ali Baba, Yavuz Sultan Selim'in Erzurum'u aldığı zaman Tuzcu Köyü'nde mutasarrıf olduğunu Erzurum ayanının şahadeti ile sabit olmuştur. Ölümünden önce H. 940, M. 1533'te meşayih, ulemadan olan evlat ve halifelerine köyü vakfetmiştir. Pir Ali Baba'nın bıraktığı vakıflarıyla ilgili, Başbakanlık Osmanlı arşivinde şu bilgilere ulaşılmaktadır. "Evkaf-ı Hümayun mülhakatına tabi Erzurum'daki vakıflardan Pir Ali Baba zaviyesi vakfı muhasebatı müfredatı. (BOA, EV. D.13299) Vakıf ferağ-terk ve intikalat rusumatıyla -intikal vergileri- kâğıt baha ve kalemiyle miktarı (BOA, EV. d. 22651-22796), maarife alınacak evkaftan Pir Ali Baba zaviyesi hayrat ve müberreatı gelirleri hakkında evkaf-ı munderice gelir kaynakları yok olmuş vakıflar talimatına göre muamele edilmesi (BOA, MF, MKT, Dosya No: 98, Gömlek No: 90) Pir Ali Baba zaviyeleri bedelatinin zaviye sahibine mi maarife mi verileceğine dair bir karar alınması isteği üzerine liva Nabilerinin başkanlığında oluşturulan komisyonca tahkikat yapılarak neticesinin bildirileceği (BOA, MV,

Dosya no: 62 Gömlek No: 61) isimli zat tarafından konulmuştur. Erzurum'un güneybatısında yer alan Dutçu (Tuzcu) Köyü'nde sakin olan Pir Ali Baba, dönemin mutasarrıfıdır. Âlim ve zahit olan bu zat "Eğer her yıl 1001 hatim okunursa Allah Teala bu memleketi felaketlerden, hususen zelzeleden korur." diyerek halkı teşvik etmiştir. Sabık Erzurum Müftüsü Yunus Kaya, hocası ve Erzurum Müftüsü olan Muhammet Sadık Solakzade'den naklettiği bilgiye göre -Hoca bu bilgisini elindeki bir evraka dayandırarak söylemiş- Pir Ali Baba 8 köyden 3 tanesini 1001 hatim okuyan hafızlara, diğer üç köyünü ise Abdurrahman Gazi'yi ziyaret edenlere ikram edilmek üzere vakfetmiştir. Vakfiyedeki zelzelenin özellikle zikredilmesi ise o dönemde Erzincan'da çok şiddetli bir depremin olmasına bağlanmıştır. Bu gelenek o tarihten itibaren I. Cihan Harbine kadar devam etmiştir. Harp yıllarında meydana gelen bazı aksamalarla okutulamayan 1001 hatim bir süre sonra Erzurum Müftüsü Muhammet Sadık Solakzade ve o zamanın Erzurum milletvekillerinden Mühirzâde Asım Efendi ile Zihni Bey tarafından yeniden okutulması için Mustafa Kemal Paşa'dan izin istihsal ettirerek tekrar başlanmıştır. (Konyalı, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960, s. 345)

Hâlen devam etmekte olan 1001 hatim geleneğinde hatim sayısı giderek artmaktadır. Örneğin 2009-2010 yılı içerisinde bir ayda okunan hatim sayısını İl Müftüsü Yakup Arslan 12.750 olarak açıklamıştır. Erzurum'dan etkilenen ilçelerden, özellikle hafızları çok olan Tortum ilçesi de yedi yıl aradan sonra 1001 hatim geleneğini 2.675 hatimle yeniden başlatmıştır. Hatta Tortum'un Pehlivanlı köyü de bu geleneğe iştirak etmiştir. Tortum Müftüsü Celal Büyük bundan sonra da bu güzel geleneği devam ettireceklerini belirtmiştir. Ayrıca bu yıl göreve başlayan İspir Müftüsü Yavuz Koçak da İspir ilçesinde 1001 hatim geleneğini başlatacaklarını bildirmiştir. Hatta İspir'in Üzümbağı köyünde de 1001 hatim okunmuştur. İlçede çok sayıda hafız olması nedeniyle bir deneme olarak Kutlu Doğum haftası münasebetiyle 410 hatim okunduğu açıklanmıştır. Bu amaçla 1001 hatim okumak için gerekli çalışmaların başlatıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Pasinler ve Horasan ilçelerinde de zaman zaman 1001 hatim okunmaktadır. Hatta Pasinler ilçesinin Altınbaşak (Kındığı) ve Ağcalar köyünde ve Horasan ilçesinin Harslı köyünde de bu gelenek yıllardır sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca aslen Erzurumlu olan ya da öğrenimlerini Erzurum'da yapmış bulunan pek çok müftü, vaiz ve din görevlisi, Türkiye'nin muhtelif yerlerine Erzurum'un 1001 hatim geleneğini taşımışlardır.

1001 hatimin okunma şekli

1001 hatmin okunma zamanı, genelde 15 Aralık ile 15 Ocak arasındır. Bu dönemden maksat eski yılı hayırla, ibadetle, kullukla tamamlayıp, yeni yıla da aynı duygu ve düşüncelerle girmektir.

Hatimler müftülüğün tespit ettiği Dervişağa Camii, İhmal Camii, Gürcükapı Camii, Ayaspaşa Camii, Cennetzade Camii vb. belirli merkez camilerde okunur. Önceleri sipariş usulü hatimler 1001 hatime dâhil edilmeyip sadece camilerde okunanlarla hatim tamamlanmış. Günümüzde camilerde okunana ilaveten dışarıda okunan – Kur'an kurslarında– hatimler de katılmaktadır.

Hatimler sabah ve yatsı namazını müteakip biz-zat camide okunur. Hatim okumaya iştirak edenlere önceleri Pir Ali Baba'nın vakfiyesinden ikram ve ihsanda bulunulurmuş. Cumhuriyet döneminde bu vakfiyeler lağvedildiğinden, Solakzâde hazretleri şehrin esnafından ve eşrafından gerekli desteği alarak hatime iştirak edenlere ikramda bulunmayı devam ettirmiştir. Günümüzde ise artık böyle bir şey söz konusu değildir. Sadece hatim okunan caminin bulunduğu mahalle sakinleri ve esnaf bazen ikramda bulunurlar.

Hatim okunan camilerde hatmi yöneten bir yetkili hoca bulunur. Hatimler o yetkili hocanın ne-

zaretinde okunur. Akabinde tilavet secdeleri eda edilir ve günlük hatim duası yapılır.

Camide hatim okuyamayanlar genelde mahfil altında oturarak tesbihatta bulunurlar. Hatim boyunca yaptıkları tesbihatlar ve salâtu selamlar ile hatime iştirak etme düşüncesindedirler. Bu âdeti de Solakzâde hazretleri başlatmıştır.

Günün hatimleri tamamlanıp da dua yapılırca cemaat camiden dağılır. Zaman zaman caminin bulunduğu mahallenin eşrafından olan zatlar cemaati sabah kahvaltısına davet ederler. Dave-te iştirak eden hocalar çeşitli konularda sohbet eder, sorulara cevap verirler. Kahvaltıyı müteakip dağılırlar.

Belirli merkez camilerinde okunan hatimlere hafızlar ve diğer camilerin imam ve müezzinleri iştirak ederler. Hatimlere gitmek için gayret gösterilir, koşuşturulur. Hafızlığını yeni bitiren gençler ve çocuklar büyükleri tarafından hatim okunan camilere getirilir. Kur'an okuması düzgün olan herkes iştirak edebilir. Zaman zaman bazı fıkhi konular açıklanır, ayet meallerine atıfta bulunulur. İlmihal konuları anlatılır.

1001 hatim geleneğinin sosyal boyutu

Erzurum'da devam ettirilen 1001 hatim geleneğinin pek çok maddi ve manevi sonuçları vardır. Bunları hakkıyla anlatmak mümkün değildir.

Ancak anlayıp hissettiklerimizi kısaca paylaşmak istiyoruz.

Hatim okumaya iştirak etmek insanda tarifi mümkün olmayan bir haz doğurur. Kutsî bir heyecan, içten bir samimiyet insanı adeta kuşatır, mest eder. Bunun yanında bir ay da olsa Kur'an'la hemhal olmayı, hafızlığı kuvvetlendirmeyi, Kur'an'ı az da olsa anlamayı sağlar. Hatta Erzurum'da çok sayıda hafızın yetişmesine bu geleneğin etki ettiğini düşünüyoruz.

Hafızlığını yeni bitiren çocuklar için bu gelenek bir eğitim semineri gibidir. Hatimlerin sonunda ihlâsları bir edayla okuma gayreti, Kurra hafızları dinleme keyfi, yapılan hataların bir hoca tarafından nezaketle düzeltilmesi kısaca yaşlısı, orta yaşlısı, genci, çocuk yaşta hafızları ile tam bir kaynaşma, tam bir muhabbet ve sevgi havası eser camilerde. Hatime iştirak eden yaşlıların vakur tavırları, ceplerinde getirdikleri şekerleri gençlere vermeleri nazik bir teşvikten öte, insana bir güven ve onur verir. Hele yaşlıların bazen eski hatıraları yâd etmeleri tarifi mümkün olmayan keyifli anlar yaşatır. Bu esnada büyük âlimlerden duydukları ilmî meseleleri nakletmeleri farkında olmadan gençlerin İslam kültürüyle yetişmelerini sağlamaktadır. 1001 hatim geleneği Erzurum'da bir okuldur. Eğitim ve öğretimin birlikte yürütül-

düğü Peygamberî eğitimin bir numunesidir. Bu bir ruh hâlidir ki, yaşanır, anlatılamaz.

1001 hatimden beklenen rahmet ve mağfiret her yönüyle hissedilmektedir. Bir kubbe altında ibadet aşkı ve niyetiyle oturup kıraatte bulunan insanların gayreti görülmeye değerdir. İbadet vecdinin yüzlerden okunan huzur ve saadeti topluma bir huzur olarak yansır. Çünkü o bir aylık süre adeta bir neşe ve meserret süresidir. Kur'an'la yoğrulma ânıdır.

Son cumada yapılan hatim merasimi ise çevre illerden, ilçelerden ve köylerden gelen vatandaşlarla Ulu Cami'de gerçekleştirilir. Vaazlar verilir, aşrı şerifler okunur. Tilavet secdeleriyle ilgili ayetler teker teker okunarak yeniden cemaatle birlikte secdeler yapılır. Tam bir bayram havası hâkim olur. Birlik ve vahdet ruhu yeniden canlanır, hatıralar yâd edilir, gözler yaşarır, kalpler titrer, eller duada milletimize, memleketimize ve bütün İslam âlemine dualar edilir. Bir dahaki yılın hasreti hemen töreni müteakip konuşulmaya başlanır.

Kısaca 1001 hatim okuma geleneği dinî ve millî duyguların canlı tutulduğu, kulluk şuurunun ete kemiğe bürünmüş bir ruh hâlidir. Geçmişi rahmet ve hayırla yâd ederken, geleceği daha güzel bir şekilde inşa etme gayretidir. 1001 hatim, Allah kelamının dillerde terennüm edilerek gönüllere ve topluma dalga dalga yayılmasıdır. Hz. Pey-

gamberin 9 Zilhicce (Mart) 632 yılı Cuma günü Veda Hutbesi'nde buyurduğu, "Size iki emanet bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. Bu emanetler, Allah'ın kitabı Kur'an ve O'nun Peygamberinin (s.a.s.) sünnetidir." ifadelerinin yıllar sonra fiilî bir tatbikidir 1001 hatim.

Hatim ve Hatimle Teravîh Gelenegi

Dr. Fatih Yücel

Rabbimizin insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirdiği yüce Kur'an'ın nüzulünün üzerinden bin dört yüz sene geçmesine rağmen o, hâlâ indirildiği günkü tazeliğini korumakta, müminlerin dillerinde şifa kaynağı olarak sürekli tekrar edilmektedir. Zira o, Rabbimizin biricik öğüdü (Sâd, 87); en doğru olana ileten (İsrâ, 9), insanlığın maddi-manevi tüm dertlerine deva, gönüllere şifa; inananlara rahmet ve rehberdir (Yunus, 57).

İnsanlığın maddi-manevi bütün problemlerine şifa olan Kur'an'ın bir adı da “zikir”dir (Hicr, 9). Bu yönüyle o, okundukça hem kendisiyle öğüt alınan bir bereket kaynağı (Enbiya, 50); hem de kalplerin huzur bulduğu yüce bir arınma vasıtasıdır. Çünkü kalpler ancak onunla huzura erer (Râd, 28). Yüce Rabbimiz, Kur'an'ın insanlığın “şeref” ve “şanı” (Enbiya, 10); gelişile herkesin sevinmesi gereken bir lütuf olduğunu belirterek, onun

kâinattaki her şeyden daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır (Yunus, 57, 58). Bu ayetler Kur'an'ın insanoğlu için ne kadar önemli bir rehber ve arınma vasıtası olduğunu gösterdiği kadar; insanlık için bu kutsal kitaba karşı "sorumluluk bilinci" oluşturmayı da hedeflemektedir. Nitekim yüce Rabbimiz, tüm insanlığın Kur'an'a karşı sorumlu olduğunu, hepimizin ondan hesaba çekileceğini belirtmiştir (Zuhurf, 44). Bütün bu ayetler yüce kelimaya karşı vazifelerimizi bir daha gözden geçirmemiz için bir fırsat olarak algılanmalıdır.

İnsanlığın sosyal ve ahlakî problemlerine şifa olan Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması (Alak, 1), bu emrin pek çok ayette Kur'an'ın okunmasına hasredilmesi (Ankebut, 45), Kur'an'a karşı ilk sorumluluğumuzun "okuma" ile başladığını göstermektedir. Nitekim Kur'an okumak Peygamberimiz (s.a.s.)'in hadislerinde çokça teşvik edilmiş, "Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaatçi olarak gelecektir." (Müslim, "Müsâfirîn", 252) müjdesiyle bu teşvik uhrevî bir boyut kazanmıştır. Müslümanların tarih boyunca Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uyarak Kur'an'ı sürekli hatmetmeleri ve milyonlarca evladına ezberleterek nesilden nesile aktarmaları, cihanda eşi benzeri olmayan bir örnek, bir övünç kaynağıdır.

Ancak unutulmamalıdır ki, Kur'an okumaktan maksat öğüt almaktır. Kur'an'ın, tüm insanlığa okumak (Kehf, 27), ayetleri üzerinde düşünmek (Sâd, 29) ve öğütlerine sınıksız tutunmak (Âl-i İmrân, 103) gibi vazifeler yüklemesi, okumanın ve hatmin bütün bu amaçları gerçekleştirmek için yapıldığını göstermektedir. İşte hatim bütün bu kutsî amaçları gerçekleştirmek için yapılan yolculuğun adıdır. İslam dini, okumayı, irfana ve erdeme ulaşmak için bir araç olarak görür. Buna göre okumak düşünmeye, düşünmek de derin saygı ile birlikte öğütlere sınıksız sarılmaya götürmelidir.

En hayırlı yolculuk: Hatim

Hatim, Kur'an'ın orijinal metninin tamamını Fatıha suresinden Nâs suresine kadar yüzünden ya da ezbere okumaya denir. Kur'an'ın hatmedilmesi hadislerde "en hayırlı amel" olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu hadiste Peygamberimiz (s.a.s.) Kur'an'ı hatmeden kişiyi "bir yolculuğa başlayıp bitiren ve tekrar yolculuğa başlayan kimse" olarak nitelendirmiştir (Tirmîzî, "Kırâât", 13). Buna göre Kur'an'ı hatmeden kişi ayetler arasında kutlu bir yolculuğa çıkmıştır. Kimi zaman, Yusuf ile birlikte kuyudadır; kimi zaman Yunus ile balığın karnında. Kâh Musa ile birlikte Rabbinin yakarır; kâh İbrahim olur, bilge cevaplarıyla tanrılık taslayana şaşırtır. Bu yolculuk o kadar kutludur ki, okunan her ayette tüyler diken diken; derin bir saygı

vardır gönüllerde. Kişi, bütün gönlüyle Yaratan'a yönelmiş, öğüt almaktadır ilâhi kelamın her safhasından. Hani bir söz vardır: "Her yolculuk yeni bir sevdanın başlangıcıdır" diye. İşte bu söz sanki Kur'an ayetleri arasında yolculuk yapan için söylenmiş, sanki onu anlatıyor. Musa ile Hızır kıssası alır götürür yolcuyla Rabbinin bilinmez sırlarına; Süleyman'ın hizmetine verilenler de bundan sonra kimseye nasip olmayacak bir hükümranlığa. Bu yolculuk o kadar kutludur ki Musa'nın, "Rabbim bana göndereceğin her hayra muhtacım." (Kasas, 24) yakarışlarını hatmi yapan söylemektedir artık. Musa ile birlikte yakaran odur. İbrahim'in ateşe atıldığında ateşin onu yakmadığını hisseden odur. Kısacası o okudukça vahyin manevi gücü ile dipdiri kalan, aldığı feyizle etrafını aydınlatan ve Rabbine daha çok teslim olan kimsedir. Bu gerekçe ile Peygamberimizin, "Kur'an'ı ne kadar zamanda hatmedeyim" diyen sahabîye öncelikle "bir ay" cevabını vermesi, Kur'an'ın ayetlerinin düşünerek ve anlayarak okunması maksadına yöneliktir (Tirmîzî, "Kırâât", 13). Öyleyse hatmin en temel hedefinin, ayetler üzerinde düşünmek; Kur'an'ın öğütleriyle manen diri kalmayı başarmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Peygamberimiz hatmin üç günden az bir sürede bitirilmemesini istemiş, bu şekilde okuyanın Kur'an'dan bir şey anlamayacağına işaret etmiştir (Tirmîzî, "Kırâât", 13, 2949).

Elbette ki Kur'an Hz. Peygamberin okuduğu gibi okunmalıdır. Yüce Rabbimiz ondan Kur'an'ı "tertîl" üzere okumasını istemiştir (Müzzemmil, 4). Bu nedenle tefsir usulcüleri, Kur'an'ın medlere, tecvide ve vakıflara riayet ederek tane tane okunmasının sünnet olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okuyuş Kur'an'ı anlama amacı için en uygun okuma biçimidir. (Suyûtî, el-Itkân fî Ulûm'il-Kur'an, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1996, I, 331, 332)

Kur'an'ın "tertîl" üzere okunması hepimiz için olması gereken ideal okuyuş biçimidir. Bu şekilde bir okuyuşa sahip olmak biraz gayret gerektirir. Eksikliği olan kardeşlerimizin güzel okuyan bir hocadan ders almaları ya da Başkanlığımızın sitesinde yer alan "Kur'an Öğreniyorum" linkinden yararlanmaları uygun olur.

Kur'an'ın tecvitli okunması ana dillerinin Arapça olması dolayısıyla Hz. Peygamber ve sahabîlerinin uygulamasında zaten vardı. Kur'an'ın doğru biçimde telaffuzu ancak bu şekilde bir okuyuşla mümkün olabilir. Hadisler de bu şekilde okuyanları övmüş, onların "vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraber olduğunu" belirtmiştir. Hadis-i şerif Kur'an'ı tecvitli okuyamadığı hâlde zorlukla okumaya çalışanlara da iki kat ecir olduğunu müjdelemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 52). Öyleyse öncelikle bir mümin, Rabbinin yüce kelimasını

aslına uygun, doğru biçimde okuma gayreti içerisinde olmalıdır.

Kur'an lafız ve manası ile birlikte Allah'ın kelamı olduğu için, ayetlerin Arapça'dan farklı kelimelerle ifade edilmesi Kur'an yerine geçmez, bu cümlelerle ibadet edilmez. Kur'an'ı "Kutsî hadis"ten ayıran yönlerden biri de budur. Bu özelliğinden dolayı Kur'an tarifinde, "okunmasıyla ibadet edilen" ibaresi yer almış ve namazdaki farz kıraatın ancak Kur'an ayetleriyle yerine getirilebileceği belirtilmiştir. (Meydânî, el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût 1993, I, 68) Bu tanım, Kur'an'ın mealini yani Türkçe anlamını baştan sona kadar okumanın hatim olmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kur'an'ın mealinin okunarak anlaşılmasına yönelik bir çaba içerisinde olmak son derece önemlidir. Çünkü Kur'an kendisinin de ifade ettiği gibi anlaşılmaq için indirilmiştir (Rûm, 28). O zaman bu çaba takdire şayandır. Rabbimiz bu çabayı sarf edenlere de mükâfatlarını verecektir. Ancak bu şekilde okuyuş teknik olarak "hatim" kabul edilmemiştir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus daha vardır ki, o da Kur'an'ın lafız yönünü öncelikle manayı ihmal etmektir. Kur'an okuyan bir müminin Rabbi ile baş başa olduğu, O'nunla konuştuğu düşünülürse, konuşulanları anlamamasının ne kadar büyük bir eksiklik olduğu ortaya

çıkarak. Öyleyse her iki tür eksiklik de giderilmeli, “zaten okuyuşum yanlış” ya da “okuduklarımın anlamını bilmiyorum” gerekçesi ile Kur'an'dan uzaklaşılmalıdır. Unutmayalım ki, bize düşen yapabildiğimizin en iyisini yapmaktır.

Kur'an'ın başından sonuna kadar okunarak hatmedilmesi Hz. Peygamber (s.a.s.)'e dayanır. Peygamberimiz (s.a.s.) ile Cebrail (a.s.) her sene Ramazan ayında o güne kadar inen ayetleri birbirlerine karşılıklı olarak okumuştur. Bu uygulama Hz. Peygamberin vefat edeceği dönemde iki defa yapılmıştır (Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 7).

H.z. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı sürekli biçimde okuyarak hatim indirmeyi Rabbimizin en çok sevdiği amellerden biri olarak nitelendirmesi (Tirmîzî, “Kıraat”, 13; Dârimî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 33) hatmin müminler arasında da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bizler de üç ayların girdiği bu bereketli zaman dilimlerini Kur'an kıraatiyle değerlendirmeliyiz.

Kur'an'ın her harfine on sevap ile mükâfat verileceği hadislerde bildirilmiştir (Tirmîzî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 16). Bu müjde müminleri Kur'an ile daha çok meşgul olmaya yönlendirmiştir. Ancak daha çok okuyup daha fazla sevap alma düşüncesiyle Kur'an okurken çok seri olunmamalı ve tecvid kuralları da ihmal edilmemelidir. Bu nedenle hatim ve teravîh namazlarında Kur'an'ın “hadr”

usulü okunması, bu okuyuşta harflerin mahreçlerine dikkat edilmesi ve tecvid kurallarının zayıf edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. (Ali Osman Yüksel, İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr, İFAV, İstanbul, 1996, s. 288)

Uzun soluklu bir yolculuk: Hatimle teravih

Hatimle teravih namazı kıldırmanın kökeninin Hz. Ömer (r.a.)'e kadar gittiği belirtilir. Hz. Ömer (r.a.) hicretin 14. senesinde teravih namazının cemaatle kılınmasını gerekli görmüş, bu konuda Übeyy b. Ka'b'ı imam tayin etmiş ve çevreye emirnameler yollamıştır. (İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty., VII, 48, 49) Hz. Ömer'in, kendisinin bu uygulamasını "güzel bir âdet" olarak telakki etmesini "teşvik" olarak yorumlayan bilginler de mevcuttur (Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, (trc. Kâmil Miras), DİB., Beşinci Baskı, IV, 76).

Sahih hadis kaynaklarında teravih namazının ilk defa Hz. Ömer döneminde hatimle kıldırıldığına dair çok açık bilgiler yer almamasına rağmen fıkıh kitaplarının terâvih namazlarıyla ilgili bölümlerin Übeyy b. Ka'b'ın mescitte teravih namazlarını hatimle kıldırıldığına dair genişçe malumat vardır. Bu nedenle fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde teravih namazını Kur'an-ı Kerim'i en az bir kere hatmederek kılmak sünnet kabul edilmiştir. (Aynî, el-Bidâye fi Şerhi'l-Hidâye, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1990, II, 666;

Kâsanî, Bedâiu's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 276)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadis kaynaklarında Hz. Peygamberin hatimle teravih namazı kıldırdığına dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak fıkıh bilginlerinin pek çoğunun bunu sünnet kabul etmeleri, ilk hafız olan Peygamberimizin hatimle teravih kılması ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in bu uygulamayı cemaatle yaptırması bu konudaki kanaati de güçlendirmektedir. Sahabîlerin sünnete uygun davranma konusundaki titizlikleri dikkate alındığında bu konunun kendi uygulamaları olmadığı da anlaşılabılır. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hatim ile teravihe devam etmesi, hatim ile teravih kıldırmanın sünnet olduğu şeklinde algılanmıştır. (Tahânevî, İ'lâü's-Sünen, İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye, Pakistan, 1415, VII, 75)

Öte yandan hatimle teravih namazının Hz. Peygamberin uygulamasında yer aldığını düşünmek Kur'an ve sünnete aykırı değildir. Zira Kur'an ile meşgul olmak bizzat Kur'an'ın emridir. Ancak kişi namazda kolayına geleni okumayı tercih edebilir. Çünkü herkes gücünün yettiği kadarıyla mükelleftir. Öyleyse teravih namazını hatimle kılmanın sünnet olduğunu dikkate alarak, bu sünneti ihya edebilecek güçlü hafızlar yetiştirmeli ve sünneti

ihya edenler arasında yerimizi alabilmeliyiz. Fıkıh kitaplarının ifadesiyle, “Cemaatin tembelliğinden dolayı bu sünneti terk etmemeliyiz” (Aynî, Bidâye, II, 667).

Hatimle teravih kılmanın binlerce yıldır devam eden ve dünyaya örnek olacak eşsiz bir uygulama olduğunu dikkate alarak, bu güzel geleneğe sahip çıkmalı, sağlam hafızlar yetiştirmenin gayreti içerisinde olmalıyız. Hatimle teravih namazı kıldırabilmek için çok sağlam bir hafız olmak gerekir. Hafızlık, Rabbimizin mübarek kelimelerinin tümünün bin bir tekrarla hafızaya nakşedilmesidir. İlk hafızın Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğu; hafızların, Kur'an'ın günümüze kadar değişmeden gelmesinde büyük rol oynadığı dikkate alındığında, hafızların dinimiz ve toplum adına ne kadar büyük bir hizmeti üstlendikleri de anlaşılmış olur. Hafızlık eğitimi için ülkemizde ortalama yirmi dört ay ayrılmaktadır. Ama bu süre öğrencinin kapasitesine göre daha kısa da sürebilmektedir. Hafızlığın yapılış süreci kadar, sağlanması ve korunması da son derece önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), hafızlığın ilgi ile korunabileceğini, ilgilenilmediğinde hemen unutulabileceğini haber vermiş (Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 23; Müslim, “Müsâfirîn”, 226); Kur'an'ın hafızada korunmasına özen gösterilmesini istemiştir (Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'an”, 23; Müslim, “Müsâfirîn”, 231), Peygamberimizin, içinde

Kur'an'dan bir miktar bulunmayan kimseyi harap olmuş eve benzetmesi (Tirmîzî, "Fezâilü'l-Kur'an", 18; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'an", 1) ve kendisine Kur'an verilen, onu gece gündüz okuyan kimsenin gıpta edileceklerden biri olduğunu belirtmesi (Buhârî, "İlim", 15, "Temenni", 5) hafızlığın önemini göstermesi bakımından son derece anlamlıdır.

Günümüzde hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Kur'an kursları vasıtasıyla verilmektedir. Başkanlığımız yasaların kendine verdiği bu görevi en iyi şekilde yapmaya çalışmakta, programların veriminin artırılması amacıyla bilimsel verilerden de istifade etmektedir. Bütün bu teşebbüsler daha sağlam hafızların yetişmesi ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'den kalan bu mirasın korunması içindir. Bizler de atalarımızın yaptığı gibi hafızlık müessesesine, hafızlarımıza ve hatimle teravih namazı kıldırarak gibi binlerce yıldır süren güzelliklerimize sahip çıkalım, bu değerlerimizin kıymetini toplum olarak bilelim.

Âmin Alayı

Yard. Doç. Dr. Mustafa Öcal

Osmanlı devleti döneminde, ilk defa ne zaman ve nasıl başladığı kesin olarak bilinmeyen, 4-5 veya 6 yaşında ‘sıbyan mektebi’ veya ‘mahalle mektebi’ olarak bilinen okula başlatılan çocuklar için tören düzenlenirdi. İlâhiler okunarak ve ‘âmin!’ çekilerek icra edildiği için bu törene ‘âmin alayı’ denilirdi. Ancak, çocuk mektepte ilk derse Besmele ile başlatıldığı için ‘besmeleye başlama’ anlamına ‘Bed-i Besmele Cemiyeti / Merasimi’ de denilirdi.

Bu dönemde çocuklar genellikle dinen kutsal ve önemli kabul edilen kandil günlerinden birine denk getirilerek okula kayıt yaptırılırdı. Şayet mevsim itibariyle kandil günleri denk gelmiyorsa çocuk pazartesi veya perşembe günlerinden birinde okula başlatılırdı.

Âmin alayı için hazırlık

Okula başlayacak çocuğun ailesi, bir iki gün evvel mektebin hocasına haber gönderir, çocuğu-

nu okula başlatmak istediğini bildirerek 'hazırlıklı olmasını' isterdi. Bunun üzerine hoca efendi, önceden kayıt yaptırmış ve öğrenime devam eden öğrencilerine; "Çocuklar, yarın âmin alayı var, hazırlıklı gelin," diyerek onları durumdan haberdar ederdi. Çocuklar da, -bunun ne demek olduğunu bildikleri için- ertesi gün en güzel elbiselerini giyerek mektebe gelirlerdi.

Öte yandan erkek olsun kız olsun okula başlayacak çocuğun ailesinde de özel hazırlıklar yapılırdı. Hazırlıklar, elbette ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre olurdu. Eğer fakir, yoksul ve âmin alayı düzenleme imkânı olmayan bir aile ise, bir elif-ba / elif cüzü temin edilir, çocuğun elinden tutularak okula götürülür, hocanın eli öptürülerek kendisine teslim edilirdi. Bu şekilde çocuk okula başlamış olurdu.

Şayet aile az çok varlıklı ise, ekonomik durumuna göre çarşı pazar alışverişi yapılır, çocuk için yeni elbiseler diktirilir, ayakkabılar alınırdı. Çocuk kız ise saçlarına, erkek ise göğsüne elmaslar, incili narlıklar takarlar, ayrıca göğüslerine şallar, sırmalı, gümüş pullu cüz keseleri asarlardı.

Ayrıca bir taraftan ev temizliği yapılırken diğer taraftan da misafirlere ikram edilmek üzere yemekler, tatlılar hazırlanırdı. Bazı ailelerce ise hamam sefası ve eğlence düzenlenirdi.

İstanbul'da oturan aileler, amin alayından önce okula başlayacak çocuğu Eyüp Sultan'a, diğer bölgelerdeki aileler ise, yörede bulunan ve halkın itibar ettiği yerlere götürerek dua ederlerdi. Bu şekilde ön hazırlıklar tamamlanmış olurdu.

Merasimin icrası

Amin alayının icra edileceği gün mektebin hocası, en güzel elbiseleri ile gelmiş olan çocukları ikişerli olarak sıraya dizerdi. Okula önceden başlamış ve ilahiler öğrenmiş, sesleri güzel olan çocukları en öne alırdı. Onlar yüksek sesle ve koro hâlinde ilahiler okuyarak, arkadakiler de beyit aralarında yüksek sesle 'amin!' diye bağırarak neşe içinde yola koyulurlardı. Çocuğun ailesi tanınmış ise komşu okulların hocaları ile öğrencileri de törene davet edilirdi. Böylelikle daha kalabalık bir öğrenci grubu âmin alayına katılmış olurdu.

Âmin alayı eve doğru yaklaşırken, okula başlatılacak çocuk kapıya çıkarılır ve orada hazır bekletilirdi. Çocuğu gören ilahi ekibi başlardı ilâhi okumaya. Mesela;

Tövbe idelim zenbimize,
Tövbe ilallah, ya Allah.
Lütfunla bize merhamet eyle,
Aman Allah, ya Allah.
Âmin, amin!

Alay evin önüne gelince durur, hoca dua eder, arkasından herkes 'âmin!' derdi. Daha sonra çocuk, -tıpkı zamanımızda sünnet ettirilecek çocuklar için süslenen arabalar gibi- önceden süslenerek hazırlanmış at arabasına veya 'midilli' adı verilen kısa boylu ve sırtı geniş ata bindirilir, okula doğru yola çıkılırdı.

Kafilenin önündeki kişi, atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile 'elif-bâ'yı / elif cüzünü, arkasındakiler ise çocuğun mektepte oturacağı minderle, okurken üzerine cüzünü koyacağı rahleyi taşırdı. Onun arkasında çocuğun oturduğu araba veya midilli, sonra ikişerli sıra hâlinde mektebin çocukları ile hocası yürürlerdi. Çocuğun ailesi ile davetliler ve halk kafilenin arkasında giderlerdi. Bu esnada ilahiler okunmaya ve âmin çekilmeye devam edilirdi. Mesela:

Allah Allah uludur,
Emrin tutan kuludur,
Müminlerin yoludur,
Amin, amin!

Allah, Allah rahim Allah,
Kerim Allah, diyelim hu,
Şefik Allah, aman Allah,
Yüce Allah, diyelim hu!..
Amin, amin!

Yahut:

Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu,
Çıkmış İslam bülbülleri,
Öter Allah deyu deyu.
Amin, amin!

Şehrin sokaklarında bu şekilde bir müddet doluşturılan çocuk mektebe getirilirdi. Mektepte herkes yerlerine oturduktan sonra hocanın yardımcısı konumundaki kalfanın yardımıyla minder, rahle ve elif cüzü hocanın önüne konulurdu. Çocuk hocasının karşısında mindere oturur ve ilk dersini alırdı.

İlk derste hoca önce Eûzü Besmele çeker, çocuğa da tekrar ettirirdi. Arkasından yüksek sesle söylediği; “Rabbim, kolaylaştır güçleştirme, Rabbim (işimi) hayırla tamamına erdir” anlamındaki şu ifadeleri / duayı önce hoca söyler, arkasından çocuk tekrar ederdi:

- Rabbi yessir,
- Rabbi yessir,
- Vela tu'assir,
- Vela tu'âssir,
- Rabbi temmim bi'l-hayr,
- Rabbi temmim bi'l-hayr,
- Âferin!

Sonra hoca rahlenin üzerinde açılmış olan elif cüzünün ilk sayfasındaki harfleri parmağıyla ya-

hut özel olarak yapılmış hilâlin ucuyla göstererek okur, çocuk da onu tekrar ederdi:

- Elif, be, te, se...
- Elif, be, te, se...

Bazen de hoca sadece “elif” harfini okuyup çocuğa da tekrar ettirdikten sonra;

“- Aferin, bugünkü dersimiz bu kadar,” derdi.

Bu şekilde ilk dersini almış olan çocuk hocasının ve davetlilerin ellerini öperdi. Talebelerden birisi ‘aşr-ı şerif’ okur ve hocanın yaptığı dua ile tören sona ermiş olurdu.

Amin alayı, bazen sokaklarda bir müddet dolaştıktan sonra mektep yerine tekrar çocuğun evine gelir ve ilk ders orada verilirdi. Tören sonunda çocuğun ailesince hazırlanmış yemekler yenilirdi. Ayrıca, ailenin ekonomik durumuna uygun olarak hocaya, kalfaya, ilâhi okuyan ve âmin alayına katılan çocuklara hediyeler ve harçlıklar dağıtılırdı.

Okula başlayan, eğer bir tarikat şeyhinin yahut tarikatın önde gelen ve tanınmış birinin çocuğu ise, o zaman amin alayına tarikatın sancağı ile dervişler de katılır, ilahiler arasında kudümler, halîleler, mazharlar çalınır, zikirler çekilir ve tarikat âyini yapılırdı. Âmin alayı, son derecede renkli, zevkli ve heyecan dolu bir merasim olarak

icra edilirdi. Bu merasimin arka planında asırların birikimiyle oluşmuş bir kültür, bir din ve dünya görüşü vardı. Yapılan tören, sıbyan mektebine başlama yaşına gelmiş çocukları okumaya heveslendirmesi bakımından son derecede önemli pedagojik ve psikolojik bir anlam ve değer taşımaktaydı. Çünkü mektep çağına gelmiş ve bu alayları seyreden çocuklar, okula başlayanlara hasret ve özlemle bakar, sıranın kendilerine de gelmesini cân u gönülden arzu eder, heyecanla o günün gelmesini beklerlerdi. Öte yandan çocuğu okul çağına gelmiş aileler de bir an evvel benzer törenle yavrularının okula başlamasını arzu etmekten kendilerini alıkoyamazlardı.

Yararlanılan kaynaklar:

Osman Nuri Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, İstanbul 1971, c. I. s. 58-59.

Ali Birinci, Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mekteb İlâhileri, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi; Bildiriler IV., Ankara 1982, s. 37-57.

M. Şakir, Âmin Alayı, İTA, c. I. s. 786 -787; TA. c. II., s. 363.

R. Ekrem Koçu, Âmin Alayı, İst. A. c. II. 1959, s. 783-790.

İsmail Kara-Ali Birinci, Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri (Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler), Dergah Yay., İstanbul 2005.

Ahmed Rasim, Falaka, İstanbul 1927, s. 51-60.

Mustafa Öcal, Âmin Alayı, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 3.

